

УДК 37.091.2.016:3 – 057.875

Ольга Гурська

РІВНІ НАВЧЕНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

А Ставиться завдання організувати навчальний процес таким чином, щоб він максимально забезпечував розумовий розвиток усіх його учасників. Кожен студент, відповідно до розумового розвитку та індивідуальних особливостей, засвоює навчальний матеріал на різних рівнях. У статті робиться спроба проаналізувати поняття «навченість», «рівень навченості», а також досліджуються вже відомі класифікації даних рівнів. На основі їх аналізу і синтезу виокремлюється найдоречніша класифікація рівнів навченості студентів у процесі вивчення суспільствознавчих дисциплін.

Ключові слова: навченість, рівень навченості, навчальний процес, репродуктивний рівень, продуктивний рівень, творчий рівень.

Ольга Гурська. Уровни обучаемости студентов в процессе изучения обществоведческих дисциплин.

А Ставится задача организовать учебный процесс таким образом, чтобы он максимально обеспечивал умственное развитие всех его участников. Каждый студент, согласно умственному развитию и индивидуальным особенностям, усваивает учебный материал на различных уровнях. В статье делается попытка проанализировать понятие «обучаемость», «уровень обучаемости», а также исследуются уже известные классификации данных уровней. На основе их анализа и синтеза выделяется наиболее уместная классификация уровней обучаемости студентов в процессе изучения обществоведческих дисциплин.

Ключевые слова: обучаемость, уровень обучаемости, учебный процесс, репродуктивный уровень, продуктивный уровень, творческий уровень.

Olga Hurska. Level of training of students in the process of studying social.

S The aim is to organize the teaching process in such a way that it provides maximum intellectual development to all its members. Each student according to his intellectual development and individual characteristics, learns the educational material at different levels. This article attempts to analyze the concept of «enlightenment», «level of enlightenment» and examines the known classification of these levels. On the bases of their analysis and synthesis it is distinguished the most appropriate classification of levels of enlightenment of students in the process of teaching of social sciences.

Key words: enlightenment, level of enlightenment, the teaching process, the level of reproductive, productive level, creative level.

Постановка проблеми. У світі немає нічого вічного. Як говорив Герекліт, «все тече, все змінюється». Розвиток є головною рисою всіх сфер життя людини. Наука як суспільне явище щохвилини поповнюється новими відкриттями, відкриває нові обрії та перспективи. В умовах інформаційного буму перед навчально-виховним процесом теж ставляться все більші вимоги.

Добре відомо, що в сучасних умовах реформування вищої освіти ніяк не можна трактувати навчання тільки як процес формування в студентів визначеної системи знань, умінь і навичок. Ставиться завдання організувати навчальний процес таким чином, щоб він максимально забезпечував розумовий розвиток усіх його учасників. Головним багатством студента є не вся система знань,

яку передає в процесі навчання викладач, а лише та її частина, що добре засвоїлася і стала його досвідом. Кожен студент, відповідно до свого розумового розвитку та індивідуальних особливостей, засвоює навчальний матеріал на різних рівнях.

Проблема визначення рівнів навченості не є новою. Ще з 70–80-х рр. ХХ ст. досить активно вивчалася проблема кількісних і якісних знань учнів, студентів, але питання «рівнів навченості» (рівнів засвоєння знань, рівнів глибини засвоєння навчального матеріалу, рівнів складності знань) як таке, окремо не вивчалася. Ще однією проблемою, з однієї сторони, є варіативність використання схожих термінів (рівні навченості, рівні контролю), а з іншої – їхнє отождоження чи розрізнення окремими педагогами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Навченість – це одна з характеристик рівня освіченості студентів, що досягається в процесі навчання. Показниками навченості, як це прийнято в сучасній педагогіці, є рівні засвоєння знань і вмінь, які варіюються в різних авторів. У науково-методичній літературі запропоновано класифікації та методики вимірювання рівнів, що характеризують процес навчання взагалі та навченість зокрема. Авторами таких класифікацій є І. Лернер, М. Скаткін, В. Безпалько, В. Паламарчук, О. Бугайов, В. Симонов, Н. Пастушенко, Р. Пастушенко, Б. Блум, В. Корольова, В. Максимова, Д. Матрос, Д. Полев, Н. Мельникова, В. Кальной, С. Шишов та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У літературі найчастіше в числі показників якості навчання розглядаються такі поняття, як «освіченість», «здатність до навчання» і «навченість». Ефективність навчально-виховного процесу, як свідчить практика, залежить не лише від удосконалення змісту і методів навчання, але й від рівня розвитку індивідуально-психологічних особливостей студентів, у тому числі навченості. При розробленні класифікацій рівнів навченості, дидакти виходили із загальноприйнятого поділу психічної діяльності на два види: репродуктивний (відтворення) і продуктивний (творчість). При репродуктивній діяльності засвоєна інформація тільки відтворюється в різних поєднаннях і комбінаціях. У процесі продуктивної діяльності створюється нова інформація. Існує безліч класифікацій рівнів навченості, що свідчить про багатосторонній підхід до вищезгаданої проблеми (але в основному розроблені класифікації стосуються дисциплін фізико-математичного спрямування).

Аналіз ступеня розроблення різних аспектів значеної проблеми засвідчив недостатнє дослідження питань, які пов'язані з аналізом рівня навченості студентів при викладанні суспільствознавчих дисциплін. Тому метою статті і є: проаналізувати поняття «навченість», «рівень навченості», дослідити відомі класифікації даних рівнів та на основі їх аналізу і синтезу виокремити найдоречнішу класифікацію рівнів навченості студентів у процесі вивчення суспільствознавчих дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Навченість, за визначенням І.П. Підласого, це досягнутий на момент діагностування рівень сформованості наміченого продукту. Навченість – це відносно стійка властивість особистості, суттєвим компонентом якої є здатність до навчання. Відповідно, рівні навченості – це етапи послідовного підвищення якості фахової підготовки у процесі вивчення різних дисциплін.

Ще в 1977 р. була запропонована така модель рівнів навченості:

Розпізнавання – характеризує рівень знайомства студента з даним процесом чи явищем. Рівень засвоєння матеріалу в діапазоні 1–8 %.

Механічне запам'ятовування – показник несвідомого (механічного) відтворення знань. Рівень засвоєння матеріалу – 25–48 %.

Розуміння – це характеристика ступеня свідомого відтворення інформації. Рівень засвоєння навчального матеріалу в діапазоні 25–48 %.

Елементарні вміння і навички – репродуктивний рівень застосування теоретичних знань на практиці (виконання практичних робіт за шаблоном, за зразком, по аналогії). Рівень засвоєння навчального матеріалу в діапазоні 49–80 %.

Перенесення – творчий рівень застосування набутих знань на практиці (виконання будь-якої практичної роботи в рамках програми). Рівень засвоєння навчального матеріалу в діапазоні 81–100 %.

Виходить, навченість – це реально засвоєний рівень знань, умінь, навичок. Н. Менчинська характеризувала здатність до навчання «як здатність до засвоєння знань і способів навчальної діяльності, що виявляється в ступені легкості і швидкості, з якою купуються знання і здійснюється оволодіння прийомами». Л. Виготський вказував на необхідність вивчати не тільки актуальний рівень, а й потенційні можливості розвитку дитини, які можуть бути розкриті при аналізі вміння дітей використовувати в процесі виконання завдань різні рівні допомоги. Л.С. Виготський вважав, що навчання повинно орієнтуватися не на вчорашній, а на завтрашній день, не на вже досягнутий рівень розвитку, а трохи забігати вперед, ставлячи нові вимоги, які б перевищували наявні можливості. Він сформував положення про два рівні розумового розвитку. Перший рівень – рівень актуального розвитку – це рівень підготовленості учня, студента, який характеризується тим, які завдання він може виконати самостійно. Другий, вищий рівень – зона найближчого розвитку. Він означає, що дитина не може виконати самостійно завдання, але справиться з ним із незначною допомогою. Л.С. Виготський підкреслював: те, що сьогодні дитина робить з допомогою дорослого викладача, вчителя, завтра він буде робити самостійно, що й входить у зону найближчого розвитку.

В. Крутецький, досліджуючи проблемне навчання, виділив три рівні проблемно-евристичного навчання. Перший рівень характеризується тим, що викладач ставить проблему, формулює її і направляє студента на самостійні шляхи її вирішення. Другий – відрізняється тим, що у студента виховується здатність самостійно і сформулювати, і вирішити проблему, викладач лише вказує на неї. На третьому – викладач навіть не вказує на проблему: студент повинен побачити її самостійно, сформулювати її і дослідити можливості і способи її вирішення. Як результат, виховується здатність самостійно бачити проблему, самостійно аналізувати проблемну ситуацію, самостійно знаходити правильну відповідь.

Існує безліч класифікацій рівнів навченості, що свідчить про багатосторонній підхід до вищезгаданої проблеми. Спробуємо їх розглянути.

Класифікація І. Лернера, М. Скаткіна [2, с. 34]:

– 1-й рівень – сприймання, розуміння і запам'ятовування нових знань;

– 2-й рівень – застосування нових знань у знайомій ситуації, здійснення засобів діяльності за зразками (підручником, задачником, поясненням викладача, інструкцією);

– 3-й рівень – застосування знань і засобів діяльності в нових для учнів (студентів) ситуаціях.

Класифікація за В. Безпальком [2, с. 35]:

– 1-й рівень – «знання-знайомства» – розпіз-

навання засвоєної інформації або дія з нею при повторному сприйнятті;

– 2-й рівень – «знання-копії» – репродуктивна діяльність із самостійного відтворення і застосування інформації на раніше засвоєній орієнтовній основі;

– 3-й рівень – «знання-вміння-навички» – репродуктивна діяльність у типових ситуаціях за відомим правилом або набором;

– 4-й рівень – «знання-трансформація» – створення нових правил дій у непередбачених ситуаціях, тобто творча діяльність.

В. Безпалько виходив з того, що процес засвоєння відбувається від простішого способу діяльності до складнішого, але не стрибкоподібно, студенти проходять цей шлях поступово, за чотирма етапами.

Класифікація за В. Паламарчук [2, с. 35]:

– 1-й рівень – репродуктивний – відтворення знань без істотних змін відносно їх сприймання (відтворення фактів, правил);

– 2-й рівень – рівень стандартних операцій – оперування знаннями в стандартних умовах (за зразком, правилом, вказівкою, стандартом);

– 3-й рівень – аналітико-синтетичний – уміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати;

– 4-й рівень – творчий – уміння застосовувати знання в змінених умовах (нестандартних ситуаціях).

Класифікація за О. Бугайовим [2, с. 35]:

– 1-й рівень – визначається дифузно-розсіяними уявленнями про предмет (явище), коли студент може відрізнити його від інших, але ознаки вказати не може, не вміє розв'язувати задачі з використанням цього поняття навіть у стандартних ситуаціях;

– 2-й рівень – студент вказує ознаки поняття, проте не відрізняє суттєвих від несуттєвих, може розв'язувати лише найпростіші задачі за зразком;

– 3-й рівень – засвоєння поняття характеризується тим, що студент знає суттєві ознаки поняття, оперує ними, тобто може розв'язувати задачі (стандартні ситуації), але він не здатний до перенесення знань і застосування їх у нових, нестандартних ситуаціях;

– 4-й рівень – відбувається засвоєння не тільки суттєвих ознак понять, але й їхніх зв'язків з іншими; поняття узагальнене, студент здатний застосовувати його в нових ситуаціях.

Класифікація за В. Сімоновим [6, с. 161–162]:

– 1-й рівень – розрізнення – найнижчий показник ступеня навченості, при якому студент відрізняє даний об'єкт, процес чи явище від їхніх аналогів лише тоді, коли йому пропонують їх у готовому вигляді;

– 2-й рівень – запам'ятовування – другий показник, що відображає засвоєння певної кількості інформації (можливо, навіть без її розуміння), результатом чого може бути неусвідомлене відтворення;

– 3-й рівень – розуміння – третій показник, що визначається наявністю у студентів власної думки, власного судження щодо будь-якого об'єкта, процесу чи явища. Усвідомлене відтворення засвоєної інформації;

– 4-й рівень – елементарні вміння та навички

– четвертий показник ступеня навченості, при якому студенти застосовують теорію на практиці в алгоритмізованих, стандартних ситуаціях, виконують практичні завдання за трафаретом, шаблоном, зразком (рівень репродуктивних умінь і навичок);

– 5-й рівень – перенесення – вищий (п'ятий) показник ступеня навченості, при досягненні якого отримані теоретичні знання застосовуються на практиці творчо, у нестандартних, алгоритмізованих ситуаціях, виробляються нові вміння й навички на базі вже сформованих.

М. Барна та О. Гірний, аналізуючи вищезгадані класифікації, пропонують поділити їх на 3 рівні: репродуктивні, репродуктивно-продуктивні (змішані) та продуктивні [2, с. 36–38].

Репродуктивна навченість:

рівень 1 – уявлення, знання конкретних назв;

рівень 2 – поняття, знання понять предметів;

репродуктивно-продуктивна (змішана) навченість:

рівень 3 – судження, знання властивостей і зв'язків;

рівень 4 – вміння й навички, знання схем практичної діяльності.

Продуктивна навченість:

рівень 5 – перенесення (здатність переносити знання попередніх рівнів на нестандартні завдання та виробляти нові знання).

Класифікація Б. Блума (виділяє 6 рівнів): знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінка [3, с. 167].

Класифікація В. Корольової (виділяє 4 рівні): репродуктивне самостійне відтворення, репродуктивна алгоритмічна діяльність, продуктивна евристична діяльність, продуктивна творча діяльність [3, с. 167].

Класифікація В. Максимова (виділяє 4 рівні): [3, с. 167]: впізнавання, запам'ятовування, розуміння, застосування.

Н. Пастушенко та Р. Пастушенко виділяють наступні рівні навченості (компетентності) [5, с. 7]: низький (репродуктивно-продуктивний); середній (продуктивний); достатній (конструктивно-варіативний); високий (творчий).

Процес засвоєння знань за І. Малафійком, має ступінчатий характер. Іншими словами, він відбувається як рух від одного рівня засвоєння до іншого, від нижчого до вищого. Психологічна і педагогічна наука виділяють на цій основі такі чотири рівні знань: розпізнавальний, репродуктивний, продуктивний і творчий [4, с. 58]. І. Малафійк виділяє п'ять рівнів засвоєння (навченості) матеріалу [4, с. 62]: рівень розуміння; рівень розпізнавання; репродуктивний; продуктивний і творчий рівень.

Л. Артемова, в свою чергу, виділяє репродуктивний, реконструктивний і творчий рівні знань [1, с. 141]. Репродуктивний рівень передбачає усвідомлення, запам'ятовування та відтворення інформації. Реконструктивний рівень передбачає готовність індивіда застосовувати знання в подібних, стандартних або варіативних умовах. Творчий рівень передбачає готовність студентів продуктивно застосовувати знання та засвоєні способи дій у нетипових, змінених (нестандартних) ситуаціях.

М. Фіцула у процесі підготовки спеціаліста у ви-

щому навчальному закладі, виділяє п'ять рівнів розвитку його професійних знань, умінь і творчих здібностей [7, с. 47]:

1) на інтуїтивному рівні студенти аналізують сукупність перед професійних умінь. Приступаючи до розв'язання проблеми, вони не сприймають її навіть як завдання і діють інтуїтивно, часто не вміючи пояснити, чому роблять щось саме так, а не інакше, і чого прагнуть досягти;

2) на репродуктивному рівні студенти, розв'язуючи професійне завдання, не виходять за межі суворо регламентованих інструкцій і правил, надають перевагу роботі за підказкою, існуючими шаблонами і стандартами;

3) досягнення репродуктивно-творчого рівня означає, що студенти задовільно справляються з розв'язанням типових проблем. Однак у складних ситуаціях вони орієнтуються важко;

4) творчо-репродуктивний рівень передбачає, що студенти мають достатньо сформовану систему знань, умінь і навичок, які дають змогу переважно успішно виконувати професійні функції. Вони, як правило, не шукають оригінальних способів розв'язання завдань. На цьому рівні недостатньо розвинена здатність до прогнозування виробничих процесів;

5) творчий рівень – найвищий у розвитку фахових умінь і навичок. Досягнувши його, студенти виявляють виражену професійну спрямованість, добре розвинені узагальнені професійні вміння, їм властивий пошук нових методик, засобів і прийомів роботи.

Г. Костишина виділяє два рівні навчально-пізнавальної діяльності студентів [7, с. 122]:

1) емпірично-інтуїтивний рівень характеризується поверховими уявленнями студентів про цілі, зміст, методи і результати навчально-пізнавальної діяльності. Студенти усвідомлюють свій рівень практичної готовності до майбутньої практичної готовності до майбутньої професійної діяльності і прагнуть до реалізації своїх інтелектуальних можливостей;

2) рефлексивно-творчий рівень передбачає сформованість у студентів структури ціннісних орієнтацій, домінуючою в якій є орієнтація на успішність майбутньої професійної діяльності. Студенти адекватно усвідомлюють рівень практичної готовності і свої інтелектуальні можливості, розуміють важливість здобутих способів дій і знань.

Отже, проаналізувавши відомі класифікації рівнів навченості, спробуємо виділити загальні рівні навченості студентів для суспільствознавчих дисциплін (на прикладі дисципліни історія):

1 рівень: розрізнення – елементарні вміння і навички (студент володіє елементарними знаннями з теми чи розділу; володіє окремими уривчастими поняттями, датами, іменами, часто не розуміючи суті вивченого матеріалу; діє на рівні інтуїції);

2 рівень: запам'ятовування – репродуктивний (студент відтворює раніше почутий матеріал самостійно, без будь-якого особистого внеску; застосовує його в типових ситуаціях);

3 рівень: осмислення – репродуктивно-продук-

тивний (студент не лише відтворює раніше почуту інформацію, а й створює нову інформацію, новий продукт, шляхом процесів аналізу, синтезу та узагальнення інформації; застосовує подібні вміння в типових ситуаціях);

4 рівень: розуміння – продуктивний (студент виявляє розуміння змісту подій, що вивчаються; вміє їх пояснити; створює нову інформацію шляхом процесів аналізу, синтезу та узагальнення інформації; але виникають незначні труднощі при використанні здобутих знань у нетипових ситуаціях);

5 рівень: перенесення – творчий (перенесення знань і умінь у нетипові ситуації та самостійне розроблення їх способів розв'язання; успішне застосування здобутих знань і умінь на практиці; вміння переводити здобуті знання (інформацію) з однієї форми в іншу (із вербальної в графічну, табличну).

Висновки дослідження. Навчальний процес є складним, різноманітним і динамічним процесом особистості, що виявляється в індивідуальних показниках легкості, швидкості та якості засвоєння застосування знань, умінь і навичок у процесі навчання і самостійного пізнання. У структуру навченості входять не тільки пізнавальні процеси (мислення, пам'ять, сприйняття, уява, увага), а й емоційно-вольові. Відзначається, що рівень навченості у великій мірі залежить від спадкових чинників і психофізичних особливостей особистості студента і внаслідок цього рідко підвищується навіть при невеликому обсязі педагогічної допомоги.

Незважаючи на велике різноманіття відомих класифікацій рівнів навченості, ми спробували створити на їх основі ту класифікацію, яка б була використана викладачами суспільствознавчих дисциплін при визначенні здатності студентів до навчання. В основі даного поділу лежить стандартизований підхід і виокремлення традиційних п'яти рівнів. Адже в основі проаналізованих класифікацій, дидакти виходили із загальноприйнятого поділу психічної діяльності на два види: репродуктивна (відтворення) і продуктивна (творчість). При репродуктивній діяльності засвоєна інформація тільки відтворюється в різних поєднаннях і комбінаціях. У процесі продуктивної діяльності створюється нова інформація.

Отже, навченість – це реально засвоєний рівень знань, умінь, навичок. Він визначається за допомогою запитань чи тестових завдань, що включають у себе такі рівні: розрізнення, запам'ятовування, осмислення, розуміння і перенесення.

📖 Література

1. Артемова Л.В. Педагогіка і методика вищої школи: навчально-методичний посібник для викладачів, аспірантів, студентів магістратури / Л.В. Артемова. – К. : Кондор, 2008. – 272 с.
2. Барна М. Оцінювання навченості учня: термінологія та методологія / Марія Барна, Олег Гірний // Рідна школа. – 1999. – № 12. – С. 34–39.
3. Бершадський М.Е. Когнитивний моніторинг: діагностика урвня розуміння / М.Е. Бершадський // Школьные технологии. – 2003. – № 2. – С. 166–182.
4. Малафік І.В. Дидактика: навчальний посібник / І.В. Малафік. – К. : Кондор, 2005. – 398 с.
5. Пастушенко Н. Оцінити, щоб навчити: технологія тематичного рівневого діагностування навченості учнів з гуманітарних дисциплін / Наталія Пастушенко, Роман Пастушенко // Директор школи. – 2001. – № 1. – С. 7–10.
6. Симонов В.П. Діагностика особистості і професійного майстерства преподавателя / В.П. Симонов. – М., 1995. – 196 с.
7. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / М.М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с. (Серія «Альма-матер»).